

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉS A FORRADALMAK KÉPEI

(Európa Könyvkiadó, Budapest, 1977. 506. o., 1 t.)

Közvéleményünk megnövekedett igényei a múltat ismertető történelmi munkák iránt indokoltta teszik ilyen tárgyú művek minél nagyobb számú kiadását. Ha pedig e munkák képeket tartalmaznak, vagy éppen ezekre építik az események ábrázolását, különösen megkönnyítik a tájékozódást, mert a „holt” anyag bizonyos fókig élővé lesz. Az iskolai történelem sem tarthat lépést a növekvő ismeretanyag közvetítésével, s így az iskolán kívüli művelődésben a történelmet ábrázoló műveknek ugyancsak nagy jelentőségük van.

Farkas Márton (II—VII. fejezet) és Józsa Antal (I. fejezet) képes első világháború-története megrázó erejű ábrázolása annak a korszaknak, amelyben az imperialista hatalmak első világmértű összecsapása lezajlik. Az időhatárokat a szerzők, illetve a szerkesztők a probléma követelményeinek megfelelően tágan értelmezték: 1870-től kb. 1920-ig, tehát a modern nagyhatalmak, illetve hatalmi szövetségek kialakulásától azok széthullásáig és az új hatalmi viszonyok megteremtéséig. Az anyag, amellyel a szerzők dolgoznak ugyancsak figyelemre méltó, s ha nem is egészen új típusú — mert az utóbbi években számos képes történelem jelent meg könyvpiacunkon — mégis igen alkalmas a rendkívül eseménydús folyamat közelhozására a mai problémákkal küzdő emberhez. A képes történelem sajátos átmenet a próza és a film között. Sokszor plasztikusabb kifejezője a mondanivalónak, mint a szöveg. Nem helyettesíti azt, hanem önálló kifejezőerővel rendelkezik, a mellette haladó prózával együtt alkot sajátos ábrázolási módszert. Nem csupán a képek által ábrázolt, sokszor megrázó vagy rémítő mozzanatokkal, hanem azzal, hogy közel hozza a szóban forgó személyeket és tárgyakat és így közvetlen benyomásunk alakulhat ki róluk.

Ha az ábrázolandó korszakot a szerzők tágan is értelmezték, magát a témát szűkebbre fogták; itt a nagyvonalúság olyan terjedelmi igényeket támasztott volna, amiket a kiadó aligha elégíthetett volna ki. Így elsősorban a háború katonai történetére kellett szorítkozniuk, a forradalmakkal kapcsolatban pedig a legfontosabb mozzanatokra; kultúrtörténeti vagy munkásmozgalomtörténeti képeket csak a legszükségesebbnek vélt esetekben láthatunk. Hasonlóképpen áll a

helyzet a politikatörténeti ábrázolásokkal, amelyek ugyan elválaszthatatlanok a katonai cselekményektől, kissé mégis háttérbe szorulnak.

Ezen szükségszerű megszorítások mellett a kötet alkalmas arra, hogy az olvasót bevezesse az első világháború történetébe. Megkönnyíti ezt a lelkiismeretesen összeállított, 60 oldalas, térképpel ellátott és 103 képből álló bevezető fejezet, amely az 1870 és 1914 közötti évtizedek legfontosabb eseményein keresztül mutatja meg a kapitalistából imperialistává alakuló hatalmak világháborúhoz vezető útját. Természetes, hogy ez a fejlődési szakasz hiányos és torz lenne a munkásmozgalom történeté legfontosabb állomásainak ábrázolása nélkül — a párizsi kommüntől az Internacionálé bázeli kongresszusáig. Helyes volt kiemelni, hogy az imperializmus előtt meghátráló irányzatok a két imperialista tábor mindkét oldalán egyaránt felléptek. Talán jobban ki lehetett volna hangsúlyozni azt, hogy az imperializmus felülkerekedése és a munkásmozgalom veresége között szoros összefüggés van, s hogy az utóbbi, azaz az opportunizmus megerősödése mögött az imperializmussal együttjáró jelenség rejlik, amely a munkásszótály belső egységének meglazulásából ered. Néhány statisztikai adat (Kuczyński műveiből) ezt érdekesen alátámaszthatna volna. A századforduló éveinek tömör ábrázolása, a diplomáciai manővereknek, majd pedig a balkáni háborúk vázlatos, de térképekkel is vizuálissá tett bemutatása után a szinte végzeteszerű következetességgel közeledő világháború kirobbanása már szinte természetesnek tűnik.

Az első világháború lefolyását ábrázoló fejeztek részletes tartalmi elemzése felesleges. Jellemezni viszont azzal lehetne őket, hogy a világháború katonai eseménytörténetét kitűnően meg lehet ismerni, sőt, meg lehet tanulni belőlük. Ez elsősorban annak az előadási módszernek tulajdonítható, hogy a tömör „próza” kísérelő szöveg nem csupán a hadműveletek formális és időrendi felsorolását tartja feladatának, hanem igyekszik azok belső logikai összefüggéseit is kimutatni, s megmagyarázni, hogyan egészítik ki egymást a nyugaton és keleten végrehajtott harci cselekmények. Különösen jól látható ez a módszer a 204—205. oldalon, a Bruszilov-offenzíva esetében. Ilyen

nagyvonalú manőverezésre az antant-hatalmaknak nagyobb lehetősége is volt. Elsősorban azért, mert a kontinensre, s annak is a közepére szorult központi hatalmakat bekerítették, s így az utóbbiak ezt a stratégiát csak kisebb méretekben alkalmazhatták. Másodsorban a nyugati katonákkal (lásd a statisztikákat) és hadianyaggal is bővebben voltak ellátva.

Elősegíti az anyag megértését és megjegyzését a 22 térkép, amely a hadműveletek irányát, sőt pontos idejét is rögzíti.

A legfontosabb mondanivaló azonban a képekben összpontosul. A szerzők feladata itt természetesen nem a képek mechanikus közlése volt. A képek összegyűjtése és kiválogatása legalább olyan bonyolult munka, mint a kísérőszöveg megírása. Egyrészt mert a fényképeket nem lehetett megrendelni, hanem a különböző helyeken rejtőző anyagból kellett válogatni. Másodszor: a képeknek nemcsak az a szerepük, hogy minél ijesztőbben mutassák be a háború borzalmaival, hanem az is, hogy a háború szereplőit, tehát kiváltóit és irányítóit éppúgy, mint a szenvedő alanyokat, a tömegeket, tevékenységük, kínjaik közben láttassák, emberi arcukatuk spontán reagálásuk közben jellemezzék. Itt az anyagot képekkel kellett „megírni”, ami viszont — a szerzők hibáján kívül — technikailag nem mindig sikerült a legjobban. Lehet, hogy ez a papíron is múltott. Így is ki lehet azonban emelni néhány különösen érdekes képet. Így a 368—371. sz. alattiakat, amelyek a „totális” pusztulást mutatják, a 409—413. számúakat, mint frontképeket, továbbá az 1918-as öt nagy tavaszi és nyári nyugati német támadásról fennmaradt képeket (759—79.). De nem szabad figyelmen kívül hagyni a dokumentumok másolatait (pl. az Októberi Forradalom „Békehatározata” 695. sz., a Sixtus-levél töredéke 720. sz.) és az érdekes plakátreprodukciókat.

Ha ezek után néhány kritikai észrevételt is kell tenni a mű koncepciójával kapcsolatban, az bizonyos politikai összefüggésekre vonatkozik. Az elsőrangú fontos katonai történések mellett, sőt ezekkel párhuzamosan, ki kellett volna emelni azt, hogy Németországban (Ausztriában is bizonyos formában), különösen a marne-i vereség óta, a „hivatalos” kormány mellett, sőt azzal szemben, azt ultraimperialista módon túllicítva, olyan jobboldali ellenzék kerekedett felül, amely már ekkor magán viselte a későbbi náciizmus számos jellemvonását. A kibontakozó ellentét a kormány és a jobboldali körök, valamint a Ludendorff-féle hadvezetés között, végzetes ki-

hatást gyakorolt Németországra. Nem csupán abban, hogy mind Bethmann-Hollweg kiegyezéses béketörekvéseit, mind az 1917. júliusi ún. békerezolúció megvalósítását megakadályozta, ami ugyan „imperialista” béke lett volna, a háborút azonban talán befejezi, de ez az ultraimperialista és agresszív annexionista jobboldal erőszakolta ki a Bethmann-nal és a végveszélyt felismerő „mérésékelt” csoportjával szemben (Hans Delbrück, Max Weber, Ernst Trötsch stb.) azt a korlátlan tengeraltjáró-háborút, amely az USA hadbalépéséhez, majd pedig a háború elvesztéséhez vezetett. Hasonló ellentét volt megfigyelhető Ausztriában, ahol a kormány és a hadseregfőparancsnokság között már hosszú idő óta hasonlóan mély ellentét állott fenn. Ennek oka az volt, hogy itt is a vezérkar képviselte a szélsőséges német nacionalizmust, amely a birodalom minden nem német nemzete ellen irányult, míg a kormányok — így gróf Stürgkhé is — a birodalom egységének megmentése érdekében, a keretei között élő nemzetek egyensúlyát kívánták fenntartani.

A könyv egyik legrövidebb, de a történelmi visszatekintés szempontjából egyik legjelentősebb része a *Függelékben* elhelyezett négy statisztikai táblázat és a „Magyarország veradója az első világháborúban” c. számösszeállítás. A táblázatok a szemben álló koalíciók erőviszonyait ábrázolják a háború kitörése idején, illetve a veszteségeket a háború végén. Kiderül, ami nem meglepő, de összefoglalóan igen fontos, hogy az antant-hatalmak már a háború kezdetén kb. 25—50%-os emberi és anyagi fölényrel rendelkeztek a központi hatalmakkal szemben. A gyaloghadosztályok száma pl. 221, illetve 148 volt, a lovashadosztályoké 41, illetve 22, a lövegeké 12 194, illetve 9383, a repülőgépeké 597, illetve 311. A frontra érkező hadseregek létszáma 6 103 000 — 3 489 000 fő volt. A mozgósítottak száma az egész háború folyamán a központi hatalmaknál kb. 22 millió, az antantnál (az USA-val) kb. 38 millió volt. Ha az utóbbi számhoz azonban — amely csak az angol és francia anyaállam adataira vonatkozik — az antant által igénybe vett kb. 5 millió gyarmati katonát is hozzászámítjuk (ezek a számok csak a kötet nyomdába kerülése után váltak közismertekké), akkor a háború kimenetele eleve nem lehetett kétséges. Nyilvánvaló ugyanis, s ezt a második világháború sokban hasonló tanulságai is megerősítik, hogy az imperializmus korszakában a háborúk kimenetelét nem a szemben álló feleknek a korszak kezdetén meglévő felkészültsége, s nem a

kezdeti villámháború látszatsikerei, az első, bár igen erős csapások döntik el, hanem az egyes koalíciók együttes és konsztans demográfiai, gazdasági és katonai ereje és felkészültsége. (Ehhez járulhat a nem hadviselők közvetett támogatása is, amely már az első döntések után a feltételezett győztesek felé fordul.) Németország nemcsak kezdeti sikerei, de a még 1918-ban indított 5 hatalmas támadása ellenére sem győzhetett katonailag, mert a nyersanyagforrásokkal rendelkező, iparilag igen fejlett imperialista hatalmak tartós gazdasági teherbíró képességével nem vehette fel a versenyt.

Végül: Magyarország véradója, az a körülmény, hogy a magyar társadalom gazdasági visszamaradottsága a lakosság nagy részét ebben az időszakban még főleg mezőgazdasági munkára kényszerítette, katonai viszonylatban azt jelentette, hogy besorozott férfiallománya túlnyomóan a gyalogságban került felhasználásra. Ez az általa hozott áldozatokat megsokszorozta, azon túlmenően is, hogy a hadvezetőségek nemzeti, politikai idegensége amúgy is hátrányos helyzetbe hozta.

Gonda Imre

OCSEKERI SZOVJETSZKOJ VOENNOJ ISZTORIOGRAFIJ

(Voenizdat, Moszkva. 1974. 415 o.)

A szovjet hadtörténelem historiográfiájáról első ízben jelent meg átfogó mű, melyet a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériuma Hadtörténelmi Intézetének szerzői kollektívája készített, P. A. Zsilin altábornagy, a Szovjet Tudományos Akadémia levelező tagja vezetésével és szerkesztésében.

A gazdag tényanyagra támaszkodva a szerzők elemzik a Szovjetunió hadtörténetének historiográfiájával kapcsolatos fő problémákat, feltárják a hadtörténelmi gondolkodás fejlődési tendenciáit a Szovjetunió Fegyveres Erőinek építésének különböző időszakaiban, a békés és háborús években, jellemzik más országok hadtörténetírásának alapvető problémáit.

A könyv rövid előszövből és 13 fejezetből, valamint egy mellékletből áll, mely a szovjet hadtörténelem főbb historiográfiai munkáit tartalmazza. Hangsúlyozzák a szerzők, hogy a téma sokrétűsége és terjedelme nem teszi lehetővé a teljes feltárást, ezért vizsgálódásukat csak a fegyveres küzdelemmel közvetlen kapcsolatban álló kérdésekre korlátozzák.

Első lépésként a szovjet hadtörténet-tudomány fejlődésének fő időszakait határozzák meg és tekintik át, majd a történelmi múlt, valamint az orosz proletariátus részéről a három orosz forradalomban kifejtett fegyveres küzdelem szovjet historiográfiáját teszik vizsgálat tárgyává a könyv három első fejezetében.

Ezt követően további hét fejezetben sorra veszik a Polgárháborút, a Nagy Honvédő Háború időszakát, a Szovjetunió Fegyveres Erőinek építését, a hadtudomány elméleti kérdéseinek feldolgozását a két háború közötti időszakban. Végül az utolsó három fejezetet a szovjet katonai memoárirodalomnak és a szovjet hadtörténettudomány jelenlegi fejlődését determináló kérdéseknek szentelik, valamint bemutatják más országok hadtörténetének tükröződését a szovjet hadtörténetírásban.

A hadtörténetírás általánosan elfogadott időszakai szerinti rendszerezés és elemzés nagy segítséget jelent abban, hogy következtetéseket tudjunk levonni az eddig végzett feltáró tevékenység mérvéről, a kutatási irányok és feladatok helyességéről, meghatározhatjuk a legfontosabb hadtörténelmi események feltártságának mélységét, felhívjuk a figyelmet a kevésbé feldolgozott és megvilágított témákra, pontosabban meghatározhatjuk a következő időszak hadtörténetírásának feladatait. Ebben az aspektusban nagy érdeme a műnek, hogy számos hadtörténelmi munkát sorol fel és elemmez, segít tájékozódni a meglevő gazdag anyagban, felmérni a már megírtakat és alkalmazni azokat a gyakorlati munkában. Az értékeléseket a kommunista pártosság hatja át, és a marxizmus-leninizmus metódológia talaján állnak.

A munka értékét kiemelendő vegyünk példának néhány olyan alapvető időszaka-